

כנס הרצליה 2018 תשע"ח HERZLIYA CONFERENCE

ניירות רקע לכנס הרצליה ה- 18

מאזן ההתעצמות של ערב הסעודית לנוכח מזרח תיכון משתנה

שאול שי

אפריל 2018

סעודיה הודיעה כי תקציב הביטחון שלה ל-2018 יעמוד על – 56 מיליארד דולר, גידול של עשרה אחוזים בהשוואה לתקציב הביטחון של 2017. חמישה אחוזים מהתקציב יוקדשו לפרויקטים ותכניות מחקר ופיתוח, ועוד חמישה אחוזים לפיתוח התעשיות הביטחוניות במדינה.

תקציב הביטחון הסעודי הוא הרביעי בגודלו בעולם אחרי ארה"ב, סין ורוסיה ובשנת 2017 הייתה ערב הסעודית יבואנית הנשק השנייה בעולם אחרי הודו. סעודיה היא כיום אחת המדינות החמושות והמצוידות ביותר בעולם, בציד צבאי מתקדם.

סעודיה השיקה באפריל 2016 את "תכנית 2030" ובמרכזה ניסיון להתנתק מהתלות הכלכלית בהכנסות הנפט, באמצעות גיוון מקורות ההכנסה. כ- 90% מהתקציב הסעודי מבוסס כיום על מגזר הנפט, המייצר כ-10.2 מיליון חביות ביום. מחירי הנפט הגבוהים עד קיץ 2014 הזרימו לקופה הסעודית מאות מיליארדי דולרים והצמיחו את עתודות המטבע חוץ (מט"ח) של הממלכה לכ-750 מיליארד דולר. אולם מאז חלו ירידות במחירי הנפט, ועתודות המט"ח הסעודיות ירדו לכ-580 מיליארד דולר.

"תכנית 2030" מזוהה עם הנסיך מוחמד בן סלמאן שמרכז בידי סמכויות רבות בתחום הביטחון (הוא משמש גם כשר ההגנה) אך גם בתחום הכלכלה. הנסיך מוחמד בן סלמן עומד בראש "המועצה הכלכלית לפיתוח" שמרכזת בידיה את סמכויות ניהול המשק הסעודי, כולל קרן השקעות חדשה שנכנסה נאמדים ב 2 טריליון דולר האמורה למלא תפקיד משמעותי ביישום "תכנית 2030". "המועצה הכלכלית" היא גוף רב עוצמה שמנחה את משרדי הכלכלה השונים כיצד לפעול, כולל את משרד הנפט שבעבר נחשב לגוף רב עוצמה.

תכניות ההצטיידות הצבאיות של ערב הסעודית מתבצעות על רקע הצרכים האסטרטגיים הבאים של הממלכה:

- **האיום האיראני** – ערב הסעודית נתונה במערכה קשה מול איראן החותרת להשיג הגמוניה אזורית תוך ניסיונות לפגוע במעמד בית המלוכה הסעודי וציבות השלטון במדינה. עימות זה בא לידי ביטוי בתמיכת שתי המדינות בבעלות ברית שלהן בזירות עימות שונות במזרח התיכון (סוריה, לבנון, עיראק, בחרין).
 - **המלחמה בתימן** – החל ממרס 2015, מעורבת ערב הסעודית במלחמת האזרחים בתימן ופעלת להשבת השליטה במדינה לידי הנשיא האדי. סעודיה הקימה קואליציה של 10 מדינות, הנלחמות בהנהגת סעודיה, במורדים הח'ויתים הנתמכים ע"י איראן.
 - **ביסוס מעמדה של סעודיה כמעצמה אזורית** – העוצמה הצבאית היא מרכיב מרכזי בבניית מעמדה של מדינה כמעצמה, במיוחד במזרח התיכון הנתון בתהליכי שנוי מהירים ועימותים אלימים, מאז 2011.
- האסטרטגיה הסעודית מכילה שני עקרונות חדשים שנועדו לשפר את יכולתה של הממלכה להשיג את יעדיה בתנאי חוסר הודאות המאפיינים את המזה"ת והמערכת הגלובלית:
- **גוון מקורות הרכש של אמצעי לחימה** – מאז הקמתה נשענת ערב הסעודית על בריטניה וארה"ב כספקיות הנשק, הכמעט בלעדיות של הממלכה. המדיניות של ממשל אובמה, אימים להפסקת אספקת אמצעי לחימה על רקע טענות להפרת זכויות אדם ע"י סעודיה וחוסר נכונות למכור סוגי נשק מסוימים, הובילו את הממלכה למסקנה כי חשוב לצמצם במידת האפשר את התלות בספק יחיד ולגוון את מקורות רכש אמצעי הלחימה.
 - **פיתוח יכולות לייצור עצמי של אמצעי לחימה** – סעודיה רואה בפיתוח תעשייה צבאית מתקדמת מרכיב חשוב ב"תכנית 2030", מהלך שיקנה לממלכה עצמאות בתחום אספקת אמצעי לחימה לכוחותיה, בעיקר במצבי משבר והפסקת הספקת הנשק ע"י מדינות זרות.

תעשיית הנשק הסעודית

סעודיה רואה בפיתוח תעשייה צבאית מתקדמת מרכיב חשוב ב"תכנית 2030", מהלך שיאפשר לממלכה עצמאות בתחום אספקת אמצעי לחימה לכוחותיה בעיקר במצבי משבר והפסקת הספקת הנשק ע"י מדינות זרות. פיתוח התעשייה הביטחונית יאפשר לסעודיה להפוך מיבואנית נשק ליצואנית, להתחרות בשוק הנשק העולמי, ולהפוך את היצוא של נשק לאחד מהמקורות החליפיים להכנסות מנפט.

קרן ההשקעות הציבורית של ערב הסעודית (PIF) הודיעה ב-2017, על הקמת חברה של תעשייה צבאית בבעלות המדינה (SAMI), שמטרתה לספק מעל 40 אלף מקומות עבודה, לתרום יותר מ-14 מיליארד ריאל (3.7 מיליארד דולר), לתוצר המקומי הגולמי של הממלכה ולספק כמחצית מהציוד הצבאי של סעודיה באמצעות ייצור מקומי, עד שנת 2030.¹

כחלק מיישום התוכנית, ערב הסעודית מתנה כבר כיום כל עסקה משמעותית לרכישת נשק מגורם חיצוני, בהסכמת הגורם להרכבה או ייצור של הנשק או התחמושת בסעודיה.

המהלך הסעודי עשוי לפגוע בספקיות הנשק המערביות שבמהלך העשורים האחרונים נהנו מהכנסות עתק ממכירות נשק לסעודיה. אם סעודיה תספק לעצמה חלק משמעותי של הנשק הדרוש לה, היא תרכוש פחות נשק ממדינות זרות ואולי אף תתחרה בהן בשווקים שונים. להלן דוגמאות להסכמים לייצור מערכות נשק בסעודיה:

- סעודיה חתמה על הסכמים עם **Lockheed Martin** להקמת מפעל לייצור מסוקי **Blackhawk** וכן הקמת מפעל לייצור תחמושת אווירית מדויקת מסוג **Paveway II Plus LGB**.²
- מתקיימים מגעים בין ערב הסעודית והחברה הבריטית **BEA**, לרכישת 48 מטוסי יורופייטר טייפון, כאשר סעודיה עומדת על כך שההסכם יכלול ייצור חלקים מהמטוס, בערב הסעודית.³
- סעודיה חתמה על הסכם עם יצרנית המטוסים האוקראינית **אנטונוב** להקמת מפעל בסעודיה לייצור מטוס האנטונוב 132. המטוס הראשון מדגם זה נבנה והושק ב-2016 באוקראינה. סעודיה צפויה לרכוש בשלב ראשון 6 מטוסים. שני מטוסי התרעה ולוחמה אלקטרונית ו-4 מטוסים למשימות סיור והצלה.⁴

- סעודיה חתמה עם סין הסכם להקמת מפעל לייצור כתבמ"ים בסעודיה. הסעודים ייצרו כתבמ"ים תוקפים מסוג CH – 4⁵.
- החברה הדרום אפריקנית Rheinmetall Denel Munition, לייצור אמל"ח, הקימה בסעודיה מפעל המייצר מרגמות ותחמושת ארטילרית ופצצות עבור מטוסים.⁶

"עסקת טראמפ"

ביקורו של הנשיא טראמפ בסעודיה ב-2017 הביא לחתימת עסקת נשק ענקית בין סעודיה לארה"ב. על פי הפרסומים בתקשורת מדובר על עסקה בהיקף כולל של כ-350 מיליארדי דולרים בעשור הקרוב.

העסקה של טראמפ עם סעודיה מתחלקת לשני חלקים כאשר כ-110 מיליארדי דולרים ימומשו בקרוב, והיתר על פני העשור הבא. הסעודים מצדם ישקיעו כ-40 מיליארדי דולרים בפיתוח תשתיות בארה"ב. טראמפ הבטיח השקעות של טריליון דולרים בארה"ב לציבור האמריקאי, חלק מהן כנראה יגיעו מסעודיה כתשלום חוזר.

במסגרת העסקה, סעודיה תרכוש מערכת הגנה אווירית מסוג פטריוט THAAD, ספינות מלחמה מסוג LCS ופריגטות, חימוש מדויק של רייתאון, מסוקי CH-47, מסוקי UH-60 וטנקי אברהמס M1A2S, נגמ"שי 'ברדלי' ותותחי M109.

הכוח האווירי הסעודי

חיל האוויר הסעודי מפעיל את הדגמים המתקדמים ביותר של מטוסי הקרב האירופיים 'יורופייטר', טייפון' וכן מטוסי F-15 אמריקניים, מסוקי אפאצ'י LONGBOW ומסוקי BLAC HAWK.

ערב הסעודית חתמה בשנת 2011 על עסקה לרכישת מטוסי ה-F-15S, המקבילים ל-F-15I הישראלי. ה-F-15S מצויד במכ"ם שמסדרג משמעותית את היכולות של המטוס. לסעודים יש כיום 84 מטוסים מהסוג הזה ולאחר השלמת העסקה יהיו לסעודים יותר מ-150 מטוסי F-15 מתקדמים מדגם זה.

סעודיה הצטיידה גם ב-72 מטוסי יורופייטר טייפון, הנחשבים כמטוסי הקרב האירופיים המתקדמים ביותר (דור 4.5). כיום מתנהלים מגעים לרכש 48 מטוסים נוספים. רכש זה מלווה בדרישה סעודית ליצור חלקים של המטוס בסעודיה.⁷

במסגרת עסקת הנשק שנחתמה במהלך ביקור הנשיא טראמפ תספק ארה"ב לסעודיה בין היתר 150 מסוקי בלאק הוק ו-48 מסוקי צ'ינוק CH-47. חלק ממסוקי הבלק הוק יורכבו בסעודיה.⁸

ערב הסעודית רכשה מסין ב-2014 כתבמ"ים מסוג Wing Long המשמשים לצרכי איסוף מודיעין אך ניתן גם לחמש אותם בטילים לתקיפת מטרות. ב-2016 חתמה סעודיה על הסכם לרכישת כתבמ"ים מסוג CH 4.⁹

הגנה אווירית

מערך ההגנה האווירית הסעודי מפעיל טילי 'פטריוט' מתקדמים, נגד הטילים והרקטות שמשגרים המורדים ההות'ים בתימן לשטחה של ערב הסעודית. ב-2017 אישר משרד החוץ האמריקני מכירת מערכת טילי THAAD להגנה מפני טילים - שמסוגלת ליירט טילים בליסטיים לטווח קצר ובינוני, עם מכ"ם מתקדם ארוך טווח. שווי העסקה נאמד 15 מיליארד דולר.

באוקטובר 2017 חתמה סעודיה על מזכר הבנות עם רוסיה לרכש מערכת הגנ"א S-400.

צבא היבשה

לצבא הסעודי טנקי 'אברמס' M1A2 ונגמ"שי 'ברדלי' M2. סעודיה צפויה לרכוש טנקי אברמס מתקדמים ועוד נגמ"שי ברדלי.

הצי הסעודי

בתחום הימי יקבלו הסעודים ארבע ספינות "פרידום" מתוצרת לוקהיד מרטין, ספינות קרב מהירות בעלות יכולת להגן נגד אימים אוויריים על סביבתן ולנהל לחימה.¹⁰ העסקה תכלול גם מימון אמריקאי לפריגטות סעודיות תחת הפרויקט SNEP II שמטרתו החלפת כל הצי המזרחי של סעודיה שממוקם מול איראן. הספינות החדשות יצוידו במכ"מ מתקדם SPY-1F ומערכת בקרת אש COBATSS-2, שני מרכיבים שהם נגזרת של מערכת "האגיס".

סיכום

חתימתה של איראן להגמוניה אזורית והצלחותיה בעיראק ובסוריה, הסכם הגרעין עם איראן והמלחמה בתימן היו בין הגורמים העיקריים שחייבו את סעודיה לבחינה מחודשת של מדיניות החוץ והביטחון שלה.

סעודיה אימצה בתקופת שלטונו של המלך סלמן, בעיקר בהשפעת יורש העצר מוחמד בן סלמן, מדיניות חוץ אקטיבית ולעיתים גם אגרסיבית, בעיקר בהקשר של העימות עם איראן ומדיניות כזו מחייבת התבססות על יכולת צבאית מתאימה.

האימים והאתגרים האסטרטגיים האזוריים גורמים לערב הסעודית להשקיע סכומי עתק ברכש אמצעי לחימה מהמתקדמים בעולם והצבא הסעודי צובר ניסיון מבצעי עשיר במסגרת המלחמה בתימן. ערב הסעודית מקיימת גם תרגילים משותפים עם צבאות רבים ובהם: ארה"ב, צרפת, מצרים, פקיסטן, מדינות מפרץ ועוד.

השחיקה המתמשכת ביחסים בין ערב הסעודית לבעלת בריתה האסטרטגית - ארה"ב, בתקופת ממשל אובמה, תרמה גם היא את חלקה להחלטה האסטרטגית הסעודית לא ליצור תלות ביטחונית מוחלטת בארה"ב. סוגים של אמצעי לחימה שארה"ב נמנעת מלמכור לממלכה מסיבות שונות, דוגמת כתבמ"ים תוקפים, סעודיה רוכשת ממדינות אחרות ובהן גם סין.

לאור הגורמים המשפיעים שצינו לעיל וגורמים משפיעים נוספים גיבשה ערב הסעודית אסטרטגיה ביטחונית חדשה הנגזרת מ"תכנית 2030" הנשענת על שני העקרונות המנחים הבאים:

גיוון המקורות של רכש אמצעי לחימה, אם כי ארה"ב עדיין מהווה את ספק הנשק העיקרי של סעודיה.

פיתוח תעשייה צבאית מודרנית בסעודיה שתביא לצמצום התלות במדינות זרות להספקת אמצעי הלחימה ובטווח ארוך תתרום תרומה כלכלית חשובה למדינה. סעודיה רוצה לבזר את מקורות ההכנסה שלה במסגרת "תכנית 2030". במקום נפט, רוצים בסעודיה תעשייה מבוססת טכנולוגיה. בריאד מסתכלים על מדינות מובילות טכנולוגית, ורואים שבכולן "הקטר" הוא התעשייה הביטחונית.

סעודיה גם צוברת ניסיון ובמידה רבה הצלחות, בגיבוש קואליציות צבאיות בהובלתה. סעודיה גיבשה סביבה כ-41 מדינות סוניות למעין "ברית נאטו" סוני. מפקדת הארגון יושבת בריאד ובראשה עומד רמטכ"ל פקיסטן לשעבר. ערב הסעודית איגדה סביבה גם קואליציה של 10 מדינות למלחמה בתימן.

כיום קיימים אינטרסים אסטרטגיים משותפים לסעודיה וישראל אל מול האתגרים שמציבים ארגוני הטרור האסלאמיים הרדיקלים דוגמת המדינה האסלאמית ואל קאעדה והאיום האיראני. בשנים האחרונות ישראל הגמישה את עמדתה בנושא יצוא נשק אמריקאי מתקדם לערב הסעודית ומדינות המפרץ, משום שראתה בכך חיזוק של החזית האזורית מול איראן. אולם, הגדלת ההיקף והאיכות של אמצעי הלחימה המסופקים לסעודיה ומדינות המפרץ צפויים לשחוק את היתרון האיכותי הצבאי הישראלי. ישראל צריכה לקחת בחשבון כי במציאות הדינמית והכיאוטית של המזרח התיכון היחסים בין המדינות עלולים להשתנות, ולוודא שיש לה את המענה הראוי לעוצמה הצבאית שצוברות סעודיה ומדינות המפרץ.

-
- ¹ Saudi Arabia launches military industries company, Reuters, May 17, 2017.
- ² Saudi Agreement with Lockheed Martin to Locally Manufacture LGBs, Asharq Al Awsat, March 1, 2018.
- ³ Saudi Arabia nears Typhoon jet deal with BAE, BBC, March 10, 2018.
- ⁴ Abdul Hadi Habtoor, Saudi-Ukrainian Partnership Produces Electronic Warfare Aircraft, Asharq Alawsat, December 16, 2016.
- ⁵ Saudi Drone 'Saqr 1' Program Passes International Standards, Asharq al Awsat, May 11, 2017.
- ⁶ Oscar Nkala, Rheinmetall Denel Munition Factory Opens in Saudi Arabia, Defense News, April 16, 2016.
- ⁷ Saudi Arabia and BAE one step closer to finalizing Typhoon deal, Defense News, March 9, 2018.
- ⁸ Frank Kane, Lockheed Martin, KSA joint venture to create jobs, Arab News, February 26, 2018.
- ⁹ Saudi Drone 'Saqr 1' Program Passes International Standards, Asharq al Awsat, May 11, 2017.
- ¹⁰ דן ארקין, סעודיה מציגה תקציב שיא לצבא וביטחון בשנת 2018, Israel Defense, 12 בינואר 2018.